Krzysztof Sowiżdżał, Marek Stadtmuller Instytut Nafty i Gazu, Kraków

Metodyka konstrukcji przestrzennych modeli szczelinowatości poziomów zbiornikowych

Wprowadzenie

Znaczny udział zasobów ropy naftowej i gazu ziemnego; zarówno w skali globalnej jak i krajowej, zakumulowany jest w węglanowych skałach zbiornikowych, z których większość cechuje się obecnością szczelinowatości [1, 8].

Występowanie naturalnych szczelin w poziomach zbiornikowych ropy naftowej i gazu ziemnego powoduje wysoką heterogeniczność i silną anizotropię parametrów petrofizycznych skały zbiornikowej, a więc ma bardzo duży wpływ na przepływ mediów złożowych i mechaniczną stabilność ośrodka skalnego oraz sprawia znaczne trudności w dokładnym oszacowaniu współczynnika sczerpania. Odwzorowanie dystrybucji i orientacji sieci szczelin występujących w poziomie zbiornikowym ma istotne znaczenie na wielu etapach zarządzania złożem węglowodorów, m.in.: podczas lokalizacji otworów wiertniczych, w procesie wiercenia otworów, projektowania zabiegów stymulacyjnych, wyborze sposobu udostępnienia formacji oraz strategii eksploatacji złoża, a w konsekwencji powinno przyczynić się do zwiększenia stopnia sczerpania złoża [1, 9, 10].

Ponadto, parametryzacja szczelinowatości w postaci przestrzennych modeli przepuszczalności szczelinowej w kierunkach horyzontalnych oraz w kierunku pionowym, a także obliczenie współczynnika sigma (charakteryzującego łączność sieci szczelin z matrycą skalną) stanowi zestaw danych wejściowych (oprócz parametrów matrycy skalnej) dla procesu symulacji złóż o podwójnej porowatości i przepuszczalności. Modelowanie szczelinowatości jest procesem kilkuetapowym, obejmującym zagadnienia z zakresu geologii strukturalnej, geofizyki, inżynierii złożowej, a także mechaniki górotworu. W celu scharakteryzowania szczelinowatości formacji skalnej wykorzystuje się (w miarę dostępności) następujące typy danych [1, 4, 6, 9, 10]:

- geologiczno-strukturalne regionalny oraz sedymentologiczny upad warstw, zaangażowanie tektoniczne obszaru badań, obecność dyslokacji regionalnych i lokalnych, litologia formacji zbiornikowej,
- wyniki ilościowej interpretacji danych geofizyki otworowej – w szczególności profilowań typu CAST, FMI, SED,
- opisy i zdjęcia rdzeni wiertniczych,
- sejsmiczne w postaci wybranych atrybutów sejsmicznych, będących potencjalnymi wskaźnikami szczelinowatości,
- parametry zarejestrowane w procesie wiercenia (ucieczki płuczki wiertniczej, nagłe wzrosty zgazowania płuczki, postęp wiercenia),
- dane z wychodni jeżeli analizowana formacja skalna występuje na powierzchni, wówczas można zebrać szacunkowe dane odnośnie orientacji głównych systemów szczelin, a także intensywności zeszczelinowania,
- wyniki interpretacji testów otworowych.
  Prezentowany artykuł przedstawia przykład zastoso-

wania metodyki modelowania szczelinowatości poziomu zbiornikowego w górnojurajskich skałach węglanowych. Praca została wykonana za pomocą oprogramowania Petrel, Schlumberger oraz Interactive Petrophysics, Synergy.

Analiza danych CAST

Podstawowym zestawem danych umożliwiających wykonanie analizy szczelinowatości formacji skalnej wzdłuż profilu odwiertu są zinterpretowane pomiary otworowe (objętościowy model budowy ośrodka skalnego, wraz z porowatością), pomiary upadomierza (dające możliwość określenia upadów strukturalnych poszczególnych fragmentów analizowanego profilu) oraz – odgrywające decydującą rolę – dane z pomiarów szeroko rozpowszechnionych aktualnie w przemyśle naftowym tzw. imagerów, których przykładem jest sonda akustyczna CAST (*Circumferential Acoustic Scanning Tool*), firmy Halliburton.

Sonda CAST umożliwia uzyskanie graficznego obrazu ścian odwiertu (rozdzielczość pionowa 0,005 m) poprzez pomiar amplitudy AMP i czasu TT propagacji odbitej fali akustycznej. Zastosowanie odpowiednio dobranej palety kolorów pozwala na rozpoznanie szczegółów budowy ośrodka skalnego, a w szczególności nieciągłości, które mogą być interpretowane jako szczeliny. Przykładowe zestawienie danych wejściowych GW, dla stropowej partii utworów jury w jednym z odwiertów zlokalizowanych na obszarze badań, zamieszczono na rysunku 1 (interpretacja ULTRA i SED – Geofizyka Kraków Sp. z o.o.).

Rys. 1. Przykładowe zestawienie danych wejściowych GW dla określenia szczelinowatości ośrodka skalnego: (od lewej: prof. gamma i średnicy; głębokość; model składu mineralogicznego i porowatości ULTRA; mapa amplitud AMP; mapa czasu T (skała pozioma przewyższona 3x), dane SED – wraz interpretacją upadów)

Olbrzymia różnorodność form szczelinowatości występująca w naturze sprawia, że prawidłowa interpretacja ich przebiegu i typu nie jest zadaniem łatwym do wykonania. Zmienność litologiczna i strukturalna górotworu powoduje wzajemne maskowanie poszukiwanych efektów, dlatego też podstawowym zadaniem jest rozpoznanie różnic pomiędzy warstwowaniem, laminacją, ogólnie pojętymi niezgodnościami kątowymi występującymi w górotworze, a szczelinowatością. W tym celu w procesie interpretacji należy posługiwać się wszelkimi dostępnymi informacjami geologicznymi, opisami rdzeni, danymi wiertniczymi (strefy ucieczek płuczki itp.) oraz innymi danymi GW, z których najistotniejsze miejsce zajmują dane upadomierza. Interpretacja upadu strukturalnego czy sedymentacyjnego wykonana na danych SED pozwala na stosunkowo proste rozpoznanie go na obrazie CAST. Szczegółowa analiza rejestrowanych obrazów CAST pozwala na sformułowanie kilku prawidłowości, użytecznych w procesie interpretacji szczelinowatości ośrodka skalnego:

- pojedyncze szczeliny ukośne (lub zespoły takich szczelin) charakteryzują się regularnym, sinusoidalnym obrazem na zapisie CAST i są stosunkowo łatwo rozpoznawalne na tle zwięzłych skał otaczających (przykłady zamieszczono na rysunku 2),
- bardzo często obserwowane struktury owalne są wynikiem wzajemnego przecinania się systemów szczelin ukośnych, o stosunkowo dużym kącie upadu i przeciwnych kierunkach zapadania (ten rodzaj obserwowanych struktur zamieszczono na rysunku 3),
- stosunkowo często można również obserwować struktury liniowe (pionowe lub prawie pionowe), będące oznaką obecności szczelin prawie pionowych, których ślady można dostrzec na przestrzeni wielu metrów profilu odwiertu (przykłady tego typu szczelin zestawiono na rysunku 4),
- równie często obserwuje się strefy z bardzo nieregularną siatką spękań, która może być wynikiem superpozycji wielu różnych systemów szczelin ukośnych o różnych kątach i kierunkach zapadania (przykłady tego typu struktur zestawiono na rysunku 5); siatka szczelin rozwinięta jest w obrębie wapieni o niejednorodnej strukturze bulastej,
- obraz CAST, który stanowi podstawę do analizy szczelinowatości ośrodka skalnego, w znaczący sposób zależy od litologii (przykład różnic w zapisie dla litologii dolomitycznej i wapiennej zebrano na rysunku 6).

Ważnym problemem w analizie szczelinowatości ośrodka skalnego jest rozpoznanie typu występującej szczelinowatości – z punktu widzenia możliwości migracji mediów złożowych, czyli rozpoznanie stopnia otwartości szczelin. Pomiary CAST pozwalają na tego typu analizę z użyciem

artykuły

Rys. 2. Pojedyncze szczeliny ukośne, zarejestrowane w marglistych wapieniach jury górnej

Rys. 4. Przykład obserwowanych na obrazie CAST struktur liniowych, świadczących o obecności systemu szczelin pionowych (lub prawie pionowych) w dolomitach jury górnej

Rys. 3. Przykład struktur owalnych, będących wynikiem przecinania się dwóch systemów szczelin ukośnych o przeciwnych kierunkach upadu

Rys. 5. Przykład szczelin nieregularnych, będących wynikiem obecności wielu różnych systemów szczelin ukośnych, przecinających oś odwiertu pod różnymi kątami, w różnych kierunkach

Rys. 6. Przykład zestawu szczelin zarejestrowanych na obrazie CAST: po lewej w zailonych wapieniach J3; po prawej w dolomitach wapnistych J3

NAFTA-GAZ

zapisu czasu propagacji fali odbitej TT. Obecność na obrazie TT ciemnych kolorów (długie czasy propagacji) wskazuje na możliwość występowania szczelin otwartych. W praktyce większość szczelin obecnych w górotworze jest zamknięta i stanowi jedynie potencjalne drogi migracji, po zastosowaniu zabiegów intensyfikacyjnych. Określenie przebiegu pojedynczych płaszczyzn wyznaczających kierunek i kąt upadu struktur identyfikowanych jako szczeliny wykonano przy użyciu oprogramowania *Interactive Petrophysics v.3.5* firmy Synergy, w opcji *Interactive Deep Picking*, którego licencja jest w posiadaniu INiG w Krakowie. Oprogramowanie to umożliwia określenie przebiegu szczelin z automatycznym wprowadzeniem korekty na bieżącą trajektorię odwiertu i zmiany średnicy.

Analiza statystyczna interpretacji szczelinowatości

Wyniki interpretacji szczelin na profilowaniach CAST (głębokość, kąt upadu oraz azymut upadu poszczególnych szczelin) zostały wprowadzone do systemu PETREL w postaci danych punktowych. Dane te spełniają dwojaką rolę: pozwalają na obliczenie parametru intensywności zeszczelinowania w postaci logu, a także dokonania podziału całości obserwowanych szczelin na grupy charakteryzu-

Rys. 7. Stereonet obrazujący zmianność upadu i azymutu upadu szczelin obserwowanych w otworach Ł-1 i Z-7K

jące się odmienną orientacją. W niniejszej pracy autorzy, obserwując znaczne zróżnicowanie wartości azymutów upadów szczelin, podjęli się modelowania sieci szczelin, z uwzględnieniem ich podziału na grupy. Rozdziału dokonano posługując się wizualizacją płaszczyzn szczelin w postaci rzutu stereograficznego (rysunek 7).

Wydzielając trzy grupy szczelin, skupione wokół dominujących azymutów upadu, dokonano jednocześnie wstępnej eliminacji punktów o wartościach upadu zbliżonych do upadu warstwowania utworów górnej jury.

Wyniki interpretacji profilowań CAST posłużyły także do obliczenia parametru intensywności zeszczelinowania, który został policzony zarówno dla całości obserwowanych szczelin, jak również z podziałem na grupy szczelin, różniące się azymutem ich upadu. Wykorzystano w tym celu równanie [7, 9]:

Intensity (MD) = (Cum(MD + W/2) - Cum(MD - W/2))/W

gdzie:

Cum – wartość skumulowana,

- MD głębokość według miary wiertniczej, na której została stwierdzona szczelina,
- *W* szerokość ruchomego okna obliczania intensywności zeszczelinowania.

Rys. 8. Wizualizacja płaszczyzn szczelin przecinających osie otworów wiertniczych (po lewej) oraz obliczonego logu intensywności i wyniku jego uśredniania w blokach grida

artykuły

Integracja danych otworowych z danymi sejsmicznymi i strukturalnymi

Obliczenie wiarygodnego, przestrzennego rozkładu intensywności zeszczelinowania ma istotne znaczenie dla poprawnego odwzorowania przestrzennego rozmieszczenia sieci szczelin w obrębie analizowanego poziomu zbiornikowego o charakterze szczelinowym. Parametr ten, w następnym kroku modelowania, decyduje o gęstości sieci szczelin w każdym bloku obliczeniowym modelu 3D.

W niniejszej pracy, trudności wiarygodnego odtworzenia intensywności szczelinowania wynikały z faktu, iż autorzy dysponowali danymi (profilowania CAST) umożliwiającymi obliczenie tego parametru tylko w dwóch otworach wiertniczych. W celu uzyskania możliwie najbardziej wiarygodnego odtworzenia zmienności parametrów intensywności dla poszczególnych grup szczelin, wykorzystano wskaźniki zeszczelinowania (*fracture drivers*); zarówno w postaci atrybutów sejsmicznych, jak również pewnych cech strukturalnych analizowanego poziomu zbiornikowego.

Jako potencjalne wskaźniki zeszczelinowania wytypowano grupę atrybutów sejsmicznych identyfikujących nieciągłości w obrębie ośrodka skalnego (wybrano je na podstawie danych literaturowych) oraz kilka parametrów strukturalnych związanych z zaangażowaniem procesów tektonicznych na analizowanym obszarze (m.in.: krzywizna powierzchni strukturalnej, odległość od uskoków, kąt upadu powierzchni strukturalnej, azymut maksymalnej krzywizny powierzchni strukturalnej).

Ograniczona dostępność danych otworowych determinowała konieczność szerokiego wykorzystania ww. wskaźników zeszczelinowania; zarówno jako danych

Rys. 9. Wizualizacja atrybutów Ant-track (po lewej) i Chaos (po prawej) z wynikiem resamplingu wolumenu sejsmicznego w obrębia grida 3D

Rys. 10. Wizualizacja strukturalnych wskaźników szczelinowatości; odległość od uskoków (po lewej) oraz azymutu maksymalnej krzywizny

NAFTA-GAZ

sterujących rozkładami intensywności zeszczelinowania w opcji co-kriging, jak również w celu oszacowania charakteru anizotropii intensywności zeszczelinowania (definiowanie wariogramów). Jako że współczynniki korelacji pomiędzy pojedynczymi parametrami sejsmicznymi lub strukturalnymi oraz obliczonymi w profilach otworów logami intensywności nie były zadowalające, podjęto próbę wykorzystania kombinacji większej liczby parametrów sterujących, w postaci tzw. meta-atrybutów [5]. W tym celu wykorzystano sieci neuronowe (algorytm Neural Net), poszukując meta-atrybutów intensywności zeszczelinowania, które pozwolą na uzyskanie maksymalnej wartości współczynnika korelacji pomiędzy uśrednionymi w interwałach pionowej rozdzielczości modelu logami intensywności – dla poszczególnych grup szczelin – oraz wartościami meta-atrybutu - dla tej grupy szczelin. W ten sposób opracowany w profilach otworów model estymacji dla danych otworowych i dostępnych przestrzennie wskaźników szczelinowatości został wykorzystany do konstrukcji przestrzennego modelu intensywności dla poszczególnych grup szczelin. Proces ten wykonano w dwóch etapach: w pierwszej kolejności, algorytmem Neural Net wykonano model przestrzenny meta-atrybutu intensywności zeszczelinowania dla danej grupy szczelin. Parametru tego nie można jednak bezpośrednio wykorzystać do skonstruowania nieciągłego modelu sieci szczelin, gdyż algorytm Neural Net nie zachowuje prawdziwych wartości parametru nadzorującego proces poszukiwania korelacji, a więc dane w profilach otworów (obliczone na podstawie interpretacji CAST) zostają zastąpione poprzez wartości wynikające z zastosowanego modelu estymacji sieciami neuronowymi. Ponadto ograniczona reprezentatywność parametrów sterujących (fracture drivers) w profilach otworów wiertniczych powoduje, że otrzymany meta-atrybut zeszczelinowania posiada niefizyczny zakres zmienności (np. intensywność <0 lub kilkukrotnie przekraczająca wartości maksymalne obserwowane w otworach). Nie mniej jednak, uzyskany w ten sposób meta-atrybut intensywności zeszczelinowania opisuje charakter zmienności statystycznej i stanowi parametr sterujący rozkładem finalnego grida intensywności zeszczelinowania oraz wykorzystywany jest w co-krigingu algorytmu estymacyjnego lub symulacyjnego. Obserwowane współczynniki korelacji pomiędzy meta-atrybutami intensywności zeszczelinowania i intensywnością zeszczelinowania, dla wyróżnionych trzech grup szczelin wynosiły od 0,48 do 0,64.

Rys. 11. Wizualizacje przestrzenne modeli 3D intensywności zeszczelinowania dla jednej z wydzielonych grup szczelin

Modelowanie nieciągłej sieci szczelin (DFN - Discrete Fracture Network)

Obliczone rozkłady przestrzenne intensywności zeszczelinowania dla wydzielonych grup szczelin stanowiły parametry definiujące gęstość dystrybucji szczelin w nieciągłym modelu systemów szczelin. Innymi wielkościami, których zdefiniowanie było konieczne w procesie obliczania przestrzennego modelu sieci szczelin, były: średnie, minimalne i maksymalne parametry geometrii szczelin dla danej grupy, zakładany kształt szczelin, ich wydłużenie oraz dane definiujące orientację szczelin (wyniki statystycznej analizy danych punktowych reprezentujących obserwowane szczeliny, tj. średni upad i średni azymut upadu) oraz współczynnik koncentracji – wyznaczający rozrzut orientacji modelowanej sieci szczelin od założonych wartości średnich. Rezultatem tego etapu prac było uzyskanie modelu DFN, obrazującego rozkład sieci szczelin poszczególnych grup, w postaci płaszczyzn rozmieszczonych w obrębie konstruowanego modelu (rysunek 12).

artykuły

Rys. 12. Wizualizacje przestrzenne nieciągłego modelu szczelin (po lewej – szczeliny grupy I; po prawej – sieć szczelin grup I, II i III)

Parametryzacja systemu szczelin

Finalnym procesem charakteryzacji szczelinowości złóż/poziomów zbiornikowych o podwójnej porowatości jest obliczenie: przestrzennych modeli przepuszczalności sieci szczelin w kierunkach horyzontalnych i w kierunku pionowym (i, j, k), współczynnika sigma (współczynnik łączności sieci szczelin z matrycą skalną) oraz porowatości szczelinowej. Parametryzacja nieciągłego modelu szczelin została wykonana metodą Oda, będącą statystycznym szacunkiem przepuszczalności, bazującym na całkowitej powierzchni szczelin w każdym bloku obliczeniowym oraz parametrach liczbowych tych szczelin.

W tym celu konieczne było obliczenie rozwartości i przepuszczalności poszczególnych szczelin w obrębie

konstruowanego modelu. Jest to zagadnienie złożone, wymagające integracji dostępnych danych: wyników pomiarów laboratoryjnych i opisów rdzeni wiertniczych, interpretacji profilowań geofizyki otworowej oraz wyników opróbowania otworów wiertniczych. W niniejszej pracy przepuszczalność pojedynczych szczelin w obrębie modelu DFN obliczono stosując formuły zamieszczone w pozycji literaturowej [9]. Niskie wartości przepuszczalności szczelinowej, jakie uzyskano w finalnych modelach k_i , k_j i k_k , są efektem kalibracji przepuszczalności szczelinowa odpowiadała (była mniejsza lub zbliżona) przepuszczalności uzyskanej z testu otworowego.

Rys. 13. Wizualizacja modelu przepuszczalności szczelinowej; k_i – kierunek horyzontalny (po lewej) i k_k – kierunek pionowy (po prawej)

Podsumowanie

- Odtworzenie charakterystyki szczelinowatości poziomów zbiornikowych o podwójnej porowatości stwarza nadzieję na pełniejsze zrozumienie mechanizmów przepływu mediów złożowych, a w konsekwencji pozwala osiągnąć wyższy współczynnik sczerpania tego typu złóż.
- 2. W niniejszej pracy przedstawiono metodykę konstrukcji przestrzennych, nieciągłych modeli sieci szczelin (*Discrete Fracture Network*), będącą rezultatem interpretacji profilowań CAST oraz integracji wyników tej interpretacji z danymi sejsmicznymi i strukturalnymi, przedstawionymi w formie gridów 3D.
- 3. Wykorzystując teoretyczne formuły [9], obliczono przepuszczalność poszczególnych szczelin wchodzących w obręb przestrzennego modelu sieci szczelin. W tym celu w pierwszej kolejności obliczono długość poszczególnych szczelin, jako funkcję ich powierzchni, a następnie rozwartość szczelin (*aperture*), jako funkcję ich długości. Ostatecznym etapem obliczeń było wykorzystanie formuły wiążącej rozwartość szczeliny z jej przepuszczalnością, z wykorzystaniem współczynnika kalibracyjnego. Współczynnik ten wyznaczono stosu-

jąc – jako parametr kalibracyjny – wynik interpretacji przepuszczalności z testu otworowego.

- W oparciu o nieciągły model sieci szczelin wykonano obliczenie parametrycznych, przestrzennych modeli przepuszczalności szczelinowej (w trzech kierunkach: k_i, k_j, k_k) oraz porowatości szczelinowej i współczynnika sigma.
- 5. Z uwagi na znaczną złożoność zagadnienia szczelinowatości poziomów zbiornikowych, tematyka ta wymaga kontynuacji, szczególnie takie jej aspekty jak: możliwość określania rozwartości szczelin (*apreture*) na podstawie rejestrowanych obrazów ścian odwiertu, wpływ historii tektonicznej obszaru i poziomu zbiornikowego na typ i orientację sieci szczelin, możliwości detekcji intensywności zeszczelinowania oraz określania orientacji i geometrii sieci szczelin w oparciu o dane sejsmiczne, parametryzacja sieci szczelin (przepuszczalność szczelin) oraz kalibracja finalnych modeli przepuszczalności szczelinowej w oparciu o dane dynamiczne (wyniki opróbowania otworów, a także symulacje złóż węglowodorów o podwójnej porowatości).

Artykuł nadesłano do Redakcji 21.01.2010 r. Przyjęto do druku 21.01.2010 r.

Literatura

- [1] Aguilera Roberto: *Naturally fractured reservoirs*. PennWell Publishing Company, 1980.
- [2] Halliburton CAST training notes.
- [3] Interactive Petrophysics v. 3.5 Help Manual.
- [4] Iwere O.G., et al.: *The challenges of numerical simulation* of a complex fractured carbonate reservoir with available disparate data sets. SPE 91691.
- [5] Jędrzejowska-Tyczkowska H., et al.: Analiza efektywności zróżnicowanych zbiornikowych atrybutów sejsmicznych typu przestrzennego w procesie tworzenia geostatystycznych modeli złóż w kolektorach węglanowych. INiG, Kraków, 2005.

[6] Nelson Ronald A.: *Geologic analysis of naturally fractured reservoirs*. Gulf Publishing Company, 1985.

Recenzent: prof. dr hab. inż. Józef Raczkowski

- [7] Petrel v. 2009.1 Manual.
- [8] Schlumberger *Characterization of Fractured Reservoirs* (www.slb.com/carbonates).
- [9] Schlumberger Fracture modeling course, 2009.
- [10] Singh Sunil K., et al.: *Mapping fracture corridors in naturally fractured reservoirs: an example from Middle East carbonates.* First Break, vol. 26, May 2008.

Mgr inż. Krzysztof SOWIŻDŻAŁ – absolwent Wydziału Geologii, Geofizyki i Ochrony Środowiska AGH, o specjalności geologia naftowa i geotermia. Od 2003 roku pracownik Instytutu Nafty i Gazu; w latach 2003-2006 zatrudniony w Zakładzie Inżynierii Naftowej; od 2006 roku do chwili obecnej w Zakładzie Geologii i Geochemii. Zajmuje się zagadnieniem konstrukcji przestrzennych, statycznych modeli złóż węglowodorów oraz obszarów poszukiwawczych.

Mgr inż. Marek STADTMÜLLER – absolwent Wydziału Geologiczno-Poszukiwawczego AGH, specjalność geolog górniczy. W latach 2006-2008 kierownik Ośrodka Interpretacji i Metodyki Geofizyki Wiertniczej Geofizyka Kraków Sp. z o.o. Od 2008 roku główny specjalista w Zakładzie Geologii i Geochemii ING w Krakowie. Specjalista z zakresu analiz danych geofizyki wiertniczej i petrofizyki.